

F

EEN OUD ZEER

Hoofdstuk 8

Maarten Tielens & Wim Herremans¹

Kort samengevat

Het lage aandeel werkenden bij de vijftigplussers is een oud zeer. Om de zoveel tijd wordt België, en dus ook Vlaanderen, daarvoor stevig op de vingers getikt door Europa. De werkzaamheidsgraad moet de hoogte in, willen we onze welvaartsstaat betaalbaar houden – moet het nog herhaald? We moeten vooruit, maar in dit hoofdstuk draaien we ons hoofd nog eens even naar het verleden en kijken naar de weg die we reeds afgelegd hebben.

Momenteel werken vier op tien van de Vlaamse 50- tot en met 64-jarigen, dat is er één meer dan in 1994, maar nog steeds één minder dan het Europese gemiddelde. Het is echter onterecht om over de 50- tot en met 64-jarigen te spreken als een homogene groep: van de mannelijke 50-54-jarigen werkt nog acht op tien, van de vrouwelijke 60-64-jarigen nog geen een op tien. De grootste sprong voorwaarts sinds 1994 werd gemaakt door de vrouwen van 50 tot en met 54 jaar. Niettegenstaande de forse toename van de werkzaamheidsgraad bij deze vrouwen is de gemiddelde uittredeleeftijd gedaald tussen 1994 en 2003. Er zijn dus wel steeds meer vrouwen die tot na 50 jaar werken, maar tegelijk neemt het aandeel van hen dat stop vóór 55 jaar toe. Voor de 55-plussers is de kloof met Europa alleen maar groter geworden. Het effect van de systematische verhoging van de pensioenleeftijd voor vrouwen is nog niet sterk genoeg om een stijging van de werkzaamheidsgraad van 60-64-jarige vrouwen te ressorteren.

De globale toename van de werkzaamheid bij vijftigplussers ging gepaard met een sterke toename van deeltijdarbeid, zowel bij mannen als bij vrouwen. Deeltijdarbeid wordt dus meer en meer gebruikt om het einde van de loopbaan te verlichten.

We stellen enerzijds een stijging van het aandeel werkenden vast bij de vijftigplussers, en anderzijds een daling van het aantal personen in een van de uittredekanalen. Mogelijk wordt de groei

---

¹ Met dank aan Karin Goyvaerts van het Steunpunt Gelijkekansenbeleid, voor de ondersteuning bij de voorbereiding en afwerking van dit hoofdstuk.

van de werkzaamheid afgeremd door een mechanisme van communicerende vaten, wanneer er gesleuteld wordt aan bepaalde uittredekanalen terwijl andere ongemoeid worden gelaten. Zo zien we dat het aandeel bruggepensioneerden de laatste jaren is gedaald, maar de aandelen vrijgestelde werklozen en personen in de invaliditeit zijn gestegen. Het zal dan ook van belang zijn om de eindloopbaanproblematiek integraal te benaderen zodat de kans op communicerende vaten wordt geminimaliseerd en het effect op de werkzaamheid wordt gemaximaliseerd.

1 *De groepsfoto*

In eerste instantie schetsen we een beeld van de volledige bevolking van 50 tot en met 64 jaar. Van de vijftigplussers is 42,1% aan het werk, een vierde daarvan geeft aan deeltijds te werken (tabel 8.1). Het verschil tussen mannen en vrouwen is aanzienlijk. Bij de mannen zijn nog vijf op tien werkend, bij de vrouwen nauwelijks drie op tien, en bovendien werken vrouwen vaker deeltijds dan mannen.

Tabel 8.1

Totale bevolking van 50 tot en met 64 jaar naar socio-economische positie (Vlaams Gewest; 2003)

	Totaal (n)	Mannen (n)	Vrouwen (n)	Totaal (%)	Mannen (%)	Vrouwen (%)
Werkend	449 000	290 000	158 000	42,1	54,2	29,8
<i>waarvan deeltijds</i>	106 000	29 000	77 000	9,9	5,5	14,4
Rustpensioen	131 000	61 000	70 000	12,3	11,4	13,2
Vrijgestelde werklozen	84 000	42 000	42 000	7,9	7,9	7,9
Voltijds brugpensioen	72 000	63 000	9 000	6,8	11,8	1,7
Invaliditeit	64 000	42 000	22 000	6,0	7,9	4,2
Niet-werkend werkzoekenden	18 000	9 000	9 000	1,7	1,7	1,6
Voltijds loopbaanonderbreking/tijdskrediet	3 000	1 000	2 000	0,3	0,3	0,4
Rest niet-beroepsactief	245 000	26 000	219 000	23,0	4,9	41,2
<i>waarvan huisvrouwen</i>	173 000	nb	171 000	16,2	nb	32,2
Totale bevolking	1 067 000	535 000	531 000	100	100	100

Noot: het aantal huismannen in de EAK is te klein om betrouwbaar te zijn.

Bron: NIS EAK, VDAB, RVP, Administratie Pensioenen, RVA, RIZIV, NIS Bevolkingsstatistieken (Bewerking Steunpunt WAV)

De rest is niet aan het werk. We onderscheiden vijf grote categorieën van niet-werkenden: de personen op rustpensioen, de vrijgestelde werklozen, de bruggepensioneerden, de invaliden

(meer dan een jaar arbeidsongeschikt ten gevolge van een ziekte of ongeval in de private sfeer) en een restcategorie van niet-werkende ouderen.²

In totaal zijn er 131 000 personen, of 12% van de bevolking van 50 tot en met 64 jaar, die een pensioenuitkering ontvangen. Van deze *rustgepensioneerden* hebben 34 000 vrouwen de officiële pensioenleeftijd van 63 jaar bereikt.³ De rest van de rustgepensioneerden is vóór het bereiken van de officiële pensioenleeftijd op rustpensioen. In België is het immers mogelijk om vanaf 60 jaar het rustpensioen vervroegd op te nemen indien de loopbaan een minimum aantal jaren bevat – in 2003 is dat voor mannen en vrouwen 32 jaar en vanaf 2005 is dat 35 jaar. Nagenoeg al deze 131 000 gepensioneerden zijn dan ook tussen 60 en 64 jaar oud. Slechts een zeer klein aantal is jonger dan 60 jaar, en dan gaat het om categorieën die op volwaardig rustpensioen kunnen na een kortere loopbaan, zoals mijnwerkers en militairen, of om ambtenaren die wegens arbeidsongeschiktheid op pensioen worden gezet.⁴

Naast de gepensioneerden zijn er de *vrijgestelde oudere werklozen*, dat zijn oudere werklozen die na een jaar werkloosheid een vrijstelling hebben verkregen om zich als werkzoekende in te schrijven. Zij moeten zich dus niet meer beschikbaar stellen voor de arbeidsmarkt. Tot juli 2002 was de leeftijdsgrens om een vrijstelling aan te vragen vastgesteld op 50 jaar. Vanaf juli 2002 werd dat stelselmatig opgetrokken tot 58 jaar vanaf juli 2004 (of 50 jaar met minstens 38 jaar beroepsverleden).⁵ Zowat 84 000 ouderen of 8% van de 50- tot en met 64-jarigen zitten in dit stelsel – wat meer is dan in het brugpensioen (zie verder). Dat is ook de reden waarom het aantal oudere *niet-werkende werkzoekenden* (nwwz) erg laag ligt. Er zijn slechts 18 000 werklozen die geregistreerd staan als werkzoekend – dat is nog geen 2% van de totale oudere bevolking – omdat veel oudere werkzoekenden na een jaar doorstromen naar het statuut van vrijgestelde werkloze. Dit stelsel van vrijgestelde werklozen werd en wordt ook gebruikt als een alternatief brugpensioen. Deze ‘Canada Dry’ regeling houdt in dat de vroegere werkgever, buiten het wettelijke brugpensioenstelsel om, een ‘premie’ betaalt aan de ex-werknemer bovenop diens werkloosheidsvergoeding.

2 Voor de methodologische achtergrond van dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks ‘De arbeidsmarkt in Vlaanderen’, 2004, Jaarboek, Methodologie.

3 Tot juli 1997 lag de officiële pensioenleeftijd voor vrouwen op 60 jaar, vanaf dan op 61 jaar; vanaf januari 2000 op 62 jaar en vanaf januari 2003 op 63 jaar. De leeftijdsgrens wordt verder opgetrokken tot 64 jaar vanaf januari 2006 om te eindigen op 65 jaar vanaf januari 2009. Tegelijkertijd stijgt voor vrouwen ook het aantal vereiste jaren om een volledige loopbaan te hebben: 40 jaar tot juli 1997; vanaf dan 41 jaar; vanaf 1 januari 2000 op 42 jaar; 43 jaar vanaf 1 januari 2003 en 44 jaar vanaf 1 januari 2006 en vanaf 1 januari 2009 45 jaar. Voor mannen ligt de pensioenleeftijd op 65 jaar en de volledige loopbaan bedraagt 45 jaar. Dit geldt zowel voor werknemers als voor zelfstandigen. Voor ambtenaren ligt de pensioenleeftijd zowel voor vrouwen als voor mannen op 65 jaar.

4 Vastbenoemde ambtenaren zijn niet verzekerd tegen invaliditeit. Vandaar dat ze bij langdurige arbeidsongeschiktheid op pensioen kunnen worden gezet.

5 Van 1 juli 2002 tot 30 juni 2003 is de leeftijdsgrens 56 jaar of 50 jaar met minstens 36 jaar beroepsverleden. Vanaf 1 juli 2003 tot 30 juni 2004 is de leeftijdsgrens 57 jaar of 50 jaar met minstens 37 jaar beroepsverleden. Vanaf 1 juli 2004 is de leeftijdsgrens 58 jaar of 50 jaar met minstens 38 jaar beroepsverleden.

De volgende grote groep zijn de *voltijds bruggepensioneerden*. Het conventioneel brugpensioen is een ontslagregeling waarbij men tot de officiële pensioenleeftijd maandelijks een werkloosheidsvergoeding ontvangt ten laste van de sociale zekerheid en een aanvullende vergoeding ten laste van de vroegere werkgever. De toekenning van de aanvullende vergoeding wordt geregeld bij collectieve overeenkomst. Brugpensioen kan worden toegekend aan werknemers vanaf 60 jaar met een beroepsverleden van 25 jaar. Vele sectorale en bedrijfs-CAO's hebben de brugpensioenleeftijd echter vastgelegd op 58 jaar. De bedrijven kunnen bovendien afwijkingen op het algemeen stelsel verkrijgen (verlaging van de gerechtigde leeftijd, in zeer bijzondere omstandigheden zelfs tot 50 jaar; vrijstelling van de vervangingsplicht) wanneer zij bewijzen dat zij in moeilijkheden verkeren of in herstructurering zijn (Federaal Ministerie voor Tewerkstelling en Arbeid, 2000, p. 102-105). Brugpensioen is een typisch mannelijk uittredekanaal – zowat 12% van de mannelijke 50- tot en met 64-jarigen is op brugpensioen, terwijl dat bij vrouwen nog geen 2% is. Het zijn immers vooral de mannelijk gekleurde industriële sectoren waar stevig werd geherstructureerd. Het gaat bovendien grotendeels om personen die ouder zijn dan 55 jaar, meer dan de helft is zelfs ouder dan 60 jaar. Van de mannen van 50 tot en met 54 jaar is nauwelijks 1% op brugpensioen, bij de 55-59-jarigen 13% en van de mannen van 60 tot 64 jaar 25%. De minimumleeftijd voor brugpensioen ligt momenteel op 58 jaar in heel wat sectoren, het aantal bruggepensioneerden jonger dan deze leeftijd is dus eerder beperkt (Tielens, 2002a).

Een andere belangrijke groep zijn de *ouderen in het invaliditeitsstelsel*. Het gaat hier om werknemers en zelfstandigen die langer dan een jaar arbeidsongeschikt zijn ten gevolge van een ziekte of ongeval in de private sfeer – er zitten geen vastbenoemde ambtenaren in, wel contractuelen bij de overheid (zie voetnoot 4). In totaal gaat het om 64 000 personen, ongeveer 6% van de totale bevolking. Er is een duidelijk overwicht van mannen in dit stelsel. Bij de mannen is het aandeel in de invaliditeit (7,9%) zelfs even groot als het aandeel van de vrijgestelde oudere werklozen.

Een kleine groep zijn de *vijftigplussers die een voltijdse loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen*. Daarnaast zijn er in totaal nog 245 000 personen van 50 tot en met 64 jaar die niet in een van de vermelde categorieën kunnen worden geplaatst. Het gaat in hoofdzaak om vrouwen. Ongeveer vier op tien vrouwen vallen in deze *onbekende categorie*. Cijfers van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) laten vermoeden dat hier heel wat huisvrouwen in zitten. Ongeveer 170 000 vrouwen van 50 tot 64 jaar beschouwen zichzelf volgens deze enquête als huisvrouw, daarvan geven er 60 000 aan nooit betaalde arbeid te hebben verricht. Van de 110 000 die wel ooit gewerkt hebben, zijn er 90 000 met een zeer onvolledige loopbaan, gezien zij hun laatste job hebben stopgezet vóór de leeftijd van 45 jaar. Tot de restcategorie van de 245 000 niet-beroepsactieven behoren ook nog ambtenaren in het stelsel van de (volledige en gedeeltelijke) terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen. Cijfers van het departement Onderwijs geven aan dat er in 2003 ongeveer 12 500 Vlamingen in dit stelsel zitten (cijfer niet in tabel).

2 *Werkende vijftigplussers*

In wat volgt schetsen we aan de hand van de werkzaamheidsgraad een beeld van de Vlaamse werkende vijftigplusser. We plaatsen Vlaanderen vervolgens in de Europese context en zoomen in op deeltijdarbeid.

2.1 ■■ *Van 50-jarige mannen tot 64-jarige vrouwen*

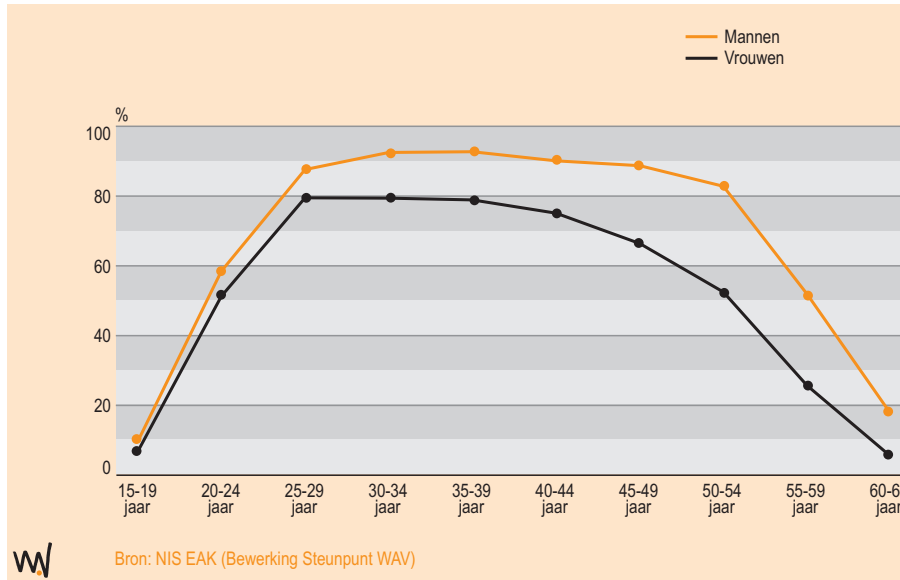
Figuur 8.1 schetst de werkzaamheid van de bevolking naar vijfjarige leeftijdsklassen. Het is duidelijk dat mannen van 25 tot en met 55 jaar een heel hoog werkzaamheidsniveau bereiken. Van 50 tot en met 54 jaar zijn nog steeds acht op tien mannen aan het werk. Vanaf 55 jaar valt het aandeel werkende mannen echter naar beneden tot vijf op tien, en verder tot twee op tien bij de zestigplussers. Bij de vrouwen daalt de werkzaamheidsgraad vroeger. Het hoogste werkzaamheidsniveau wordt bereikt door de groep 25-29-jarige vrouwen en de daling wordt licht ingezet vanaf 40 jaar en sterk vanaf 50 jaar. De vroege arbeidsmarktuittrede van Vlaamse ouderen gaat gepaard met een late arbeidsmarktintrede en een hoog niveau van werkzaamheid vanaf 25 jaar. De gemiddelde uittredeleeftijd voor de niet-meer-werkende vijftigplussers in 2003 was 57,2 jaar voor de mannen en 54,9 jaar voor de vrouwen.

Figuur 8.2 geeft een beeld van de evolutie van de werkzaamheidsgraad tussen 1994 en 2003 voor de Vlaamse vijftigplussers. Globaal genomen is er op tien jaar tijd één werkende op tien ouderen bijgekomen, van drie naar vier. Maar het valt onmiddellijk op dat er grote verschillen zijn naar geslacht en leeftijd. De grootste stap werd gezet door de 50-54-jarige vrouwen. In 1994 telden zij drie op tien werkenden in hun geledingen, in 2003 zijn er dat vijf op tien. Die toename is grotendeels een effect van de cohorte jonge vrouwen van de jaren zeventig die toen talrijker gingen participeren en die nu de vijftig levensjaren is gepasseerd. Ook bij de iets oudere groep vrouwen zien we een substantiële toename: van 19% werkende 55-59-jarige vrouwen in 1994 tot bijna 26% in 2003. De alleroudste groep vrouwen is echter blijven steken op ongeveer 5% werkenden, waaruit we afleiden dat tot nog toe het effect van de verhoging van de pensioenleeftijd bij vrouwen niet sterk genoeg is om een stijging van de werkzaamheidsgraad bij deze groep te ressorderen.

Bij de mannen kunnen enkel de 50- tot en met 54-jarigen – een groep die reeds een hoog werkzaamheidsniveau had – een vooruitgang melden, van ongeveer 79% naar bijna 83%.

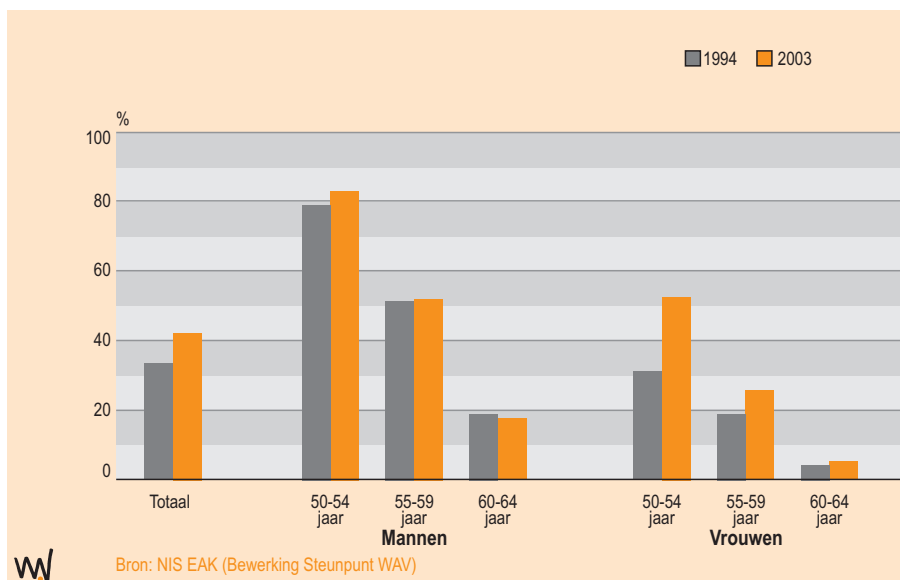
Figuur 8.1

Werkzaamheidsgraad naar vijfjarige leeftijdsklassen (Vlaams Gewest; 2003)

Figuur 8.2

Werkzaamheidsgraad naar geslacht en leeftijd (Vlaams Gewest; 1994 en 2003)

2.2 ■■ *Europa achterna*

Vlaanderen is natuurlijk geen alleenstaande regio. Ook de rest van de Europeanen ziet zich voor dezelfde uitdaging geplaatst. Europa heeft in de Lissabon-doelstellingen immers vastgelegd dat in 2010 minstens 50% van de 55-plussers aan het werk moet zijn. Het is alom bekend dat Vlaanderen steevast tot de Europese hekkensluiters behoort wat betreft het aandeel werkende vijftigplussers. Waar in Vlaanderen vier op tien vijftigplussers werken is dat gemiddeld in Europa vijf op tien (tabel 8.2). Enkel de Vlaamse mannen van 50 tot en met 54 jaar kunnen zich nog handhaven in het Europese peloton, de andere groepen zitten telkens ver onder het gemiddelde. Van onze buurlanden presteert vooral Nederland sterk met 56% werkenden onder de vijftigplussers. Toch zien we overal in Europa een sterke val van de werkzaamheidsgraad vanaf zestig jaar. In Vlaanderen is die vroege uittredetendens echter veel extremer in omvang en dient ze zich vroeger aan.

Tabel 8.2

De werkzaamheidsgraad van de 50- tot en met 64-jarigen naar leeftijd en geslacht (Vlaams Gewest, EU-15, Frankrijk, Duitsland en Nederland; 1994 en 2003)

	Vlaams Gewest		EU-15		Frankrijk		Duitsland		Nederland	
	1994	2003	1994	2003	1994	2003	1994	2003	1994	2003
50-64 jaar	33,5	42,1	46,5	53,0	42,9	53,1	49,8	51,5	41,6	55,9
Mannen										
50-64 jaar	49,6	54,2	59,5	63,3	50,2	58,6	62,3	59,4	56,7	68,3
50-54 jaar	78,8	82,8	81,5	83,4	82,6	84,4	85,9	81,8	81,8	86,8
55-59 jaar	51,3	51,9	62,2	66,8	55,9	60,3	63,9	68,7	59,3	74,1
60-64 jaar	19,0	17,6	30,5	35,0	12,5	14,2	26,1	31,2	21,0	33,4
Vrouwen										
50-64 jaar	17,8	29,8	34,0	43,0	36,1	47,9	37,4	43,8	26,6	43,2
50-54 jaar	29,9	52,5	52,0	62,0	59,8	69,0	59,6	67,5	42,5	61,7
55-59 jaar	17,9	25,7	34,8	46,0	38,8	49,2	37,6	51,1	27,4	44,6
60-64 jaar	4,1	5,4	13,5	17,5	11,3	12,7	8,4	15,9	7,1	15,1

Bron: NIS EAK, Eurostat LFS (Bewerking Steunpunt WAV)

In vergelijking met het gemiddelde in Europa is Vlaanderen er de voorbije tien jaar globaal wel iets sterker op vooruit gegaan. Bij onze buurlanden valt vooral op dat Duitsland er niet in is geslaagd om de voorbije tien jaar een toename van het aantal werkenden te realiseren bij de vijftigplussers. Nederland presteert dan weer veel sterker dan Vlaanderen, en Nederland zat in 1994 al op het niveau dat Vlaanderen pas in 2003 haalt.

Die lichte inhaalbeweging van Vlaanderen geldt echter lang niet voor alle deelgroepen. In feite zijn de 50-54-jarigen de enigen die sterker vooruit gaan dan het gemiddelde van Europa. Vooral de vrouwen van 50 tot en met 54 jaar presteren uitzonderlijk sterk, maar ze startten in 1994 dan ook met een forse achterstand. Door die sterke inhaalbeweging de voorbije tien jaar staan ze in 2003 nog 'slechts' tien procentpunten achter op Europa. Zorgwekkend is echter dat de 55-64-jarigen in Vlaanderen geen vooruitgang kennen, terwijl dat in de rest van Europa wel zo is. De kloof met de Europese lidstaten is voor de 55-plussers dus groter geworden. Enkel de vrouwen van 55 tot en met 59 jaar zorgen nog voor een toename, maar ook die is kleiner dan gemiddeld in Europa. Het is duidelijk dat de marges voor een toename van het aandeel werkenden voornamelijk bij de mannelijke 55-plussers en de vrouwelijke vijftigplussers liggen en dat de beleidsaandacht grotendeels op deze groepen zal moeten worden gericht, willen we niet het lelijke eendje van Europa blijven. Maar het lijkt haast een onmogelijke opdracht om reeds in 2010 de door Europa vooropgestelde doelstelling van 50% werkende 55-plussers te halen.

2.3 ■■ Deeltijdarbeid op het einde van de loopbaan

Wanneer we ook rekening houden met deeltijdarbeid kunnen we het verhaal verder nuanceren en valt op dat de gestegen werkzaamheidsgraad bij ouderen – voornamelijk bij de vrouwen – gepaard is gegaan met een sterke toename van deeltijdarbeid. Het aandeel deeltijds werkende vijftigplussers is sinds 1994 meer dan verdubbeld van 10% tot 24% (tabel 8.3). Grote verschillen zijn waarneembaar tussen mannen en vrouwen. Terwijl er in 1994 nauwelijks mannen deeltijds werkten is dat in 2003 een op tien. Bij de vrouwelijke 50-64-jarigen zien we een toename van drie naar vijf op tien.

Opmerkelijk is dat in 2003 het aandeel deeltijdarbeid bij de vijftigplussers hoger ligt dan bij de 15- tot en met 49-jarigen, terwijl dat in 1994 nog omgekeerd was. Dat betekent dat deeltijdarbeid bij ouderen veel sterker is gestegen dan bij de jongere generaties. Deeltijdarbeid wordt dus meer en meer gebruikt specifiek om het einde van de loopbaan te verlichten, hetgeen een belangwekkende vaststelling is in het kader van de discussies omtrent het eindeloopbaanbeleid. Blijkbaar komt deeltijdarbeid voor een aanzienlijk deel van de oudere werkende bevolking tegemoet aan de nood om het iets rustiger aan te doen.

Tabel 8.3

Aandeel deeltijds werkenden bij de werkenden naar leeftijd (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

(%)	Vlaams Gewest				EU-15	
	15-49 jaar		50-64 jaar		50-64 jaar	
	1994	2003	1994	2003	1994	2003
Totaal	13,1	19,3	10,0	23,9	16,7	19,7
Mannen	1,6	4,4	2,9	10,2	4,7	7,3
Vrouwen	29,0	37,8	29,6	49,7	37,1	37,4

Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Een deel van deze deeltijds werkende ouderen maakt gebruik van stelsels voor arbeidsduurvermindering zoals deeltijdse loopbaanonderbreking en deeltijds tijdskrediet. In 2003 waren er gemiddeld 23 300 vijftigplussers die in deeltijdse loopbaanonderbreking waren – het merendeel daarvan vermindert zijn betrekking tot een halftijdse job.⁶ Daarnaast waren er in 2003 gemiddeld 16 600 vijftigplussers (met een beroepsverleden van minstens twintig jaar) die hun prestaties met de helft of met een vijfde verminderden in het kader van een tijdskrediet. Het stelsel van de loopbaanonderbreking was traditioneel een zaak voor vrouwen. De (Belgische) cijfers voor 2003 over het tijdskrediet geven daarentegen aan dat reeds vier op tien gebruikers van het tijdskrediet mannen zijn. Kijken we enkel naar de tijdskredietstelsels specifiek voor de vijftigplussers (met een beroepsverleden van minstens twintig jaar) dan zijn zes op tien mannen. Vrouwen kiezen vaker voor een volledige onderbreking of nemen tijdskrediet eerder op jongere leeftijd op. Er bestaat ook een mogelijkheid om deeltijds op brugpensioen te gaan. Maar dit systeem wordt nauwelijks gebruikt, vermoedelijk omdat de voorwaarden (financieel) minder interessant zijn dan bijvoorbeeld deeltijds tijdskrediet.

In Europees perspectief scoort Vlaanderen hoog wat betreft deeltijdarbeid bij ouderen (tabel 8.3). Alleen Nederland en het Verenigd Koninkrijk scoren hoger; Duitsland, Ierland en Zweden kennen ongeveer een even hoog aandeel deeltijds werkende ouderen (bijlagetabel B8.1).⁷ Nochtans was dit niet het geval in 1994, toen Vlaanderen ergens achteraan in het deeltijds peloton hing. De lichte inhaalbeweging wat betreft het aandeel werkenden in Vlaanderen steunt dus sterk op een toename van deeltijds werkende vijftigplussers. Ook in de rest van Europa hangt de stijging van de werkzaamheid bij ouderen samen met een toename van deeltijdarbeid (EC, 2003a).

6 Dit stelsel van loopbaanonderbreking is uitdovend in de privé-sector gezien het in 2002 werd vervangen door het tijdskrediet. In de publieke sector blijft dit stelsel van loopbaanonderbreking behouden.

7 Dit cijfermateriaal vindt u op www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Cijferbijlage.

3 *Uittredeleeftijd*

Voor een analyse van de effectieve uittredeleeftijd maken we gebruik van de Enquête naar de Arbeidskrachten van het NIS. Voor alle ouderen die in 2003 niet werken, maar aangeven dat ze wel ooit gewerkt hebben, gaan we na op welke leeftijd ze hun job verlaten hebben. Hoewel het niet uitgesloten is dat deze niet-werkende personen opnieuw zullen toetreden tot de arbeidsmarkt, is uit vorig onderzoek gebleken dat van een herintrede op de arbeidsmarkt van niet-werkende vijftigplussers nauwelijks sprake is (Tielens, 2003). De kans is dan ook groot dat de uittredeleeftijd uit de laatste job gelijk is aan de effectieve en definitieve uittredeleeftijd uit de arbeidsmarkt.

Om meer specifiek de eindloopbaanproblematiek te belichten, kijken we hieronder enkel naar de personen die minstens tot 45 jaar gewerkt hebben. Hiermee zonderen we de uitval op jonge leeftijd af in de veronderstelling dat die meer gericht is op zorgarbeid en slechts in mindere mate het loopbaaneinde van oudere werkenden karakteriseert. De groep van zeer jonge uittreeders is vooral groot bij de vrouwen: van alle vrouwelijke vijftigplussers die in 2003 niet meer werken, was maar liefst 47% met de laatste job gestopt nog voor de leeftijd van 45 jaar; bij de mannen gaat het om een kleine 8%. Deze personen hebben dan ook een zeer onvolledige loopbaan achter de rug. Anderzijds gaan andere onderzoekers⁸ er ook van uit dat personen die na hun 45ste uittreden een volledige loopbaan achter de rug hebben.⁹

Voor de niet-werkende Vlamingen die minstens tot 45 jaar gewerkt hebben, kunnen we een gemiddelde uittredeleeftijd berekenen. Dit doen we vooreerst voor alle vijftigplussers die anno 2003 niet werken, maar die wel gewerkt hebben en pas na hun 45 jaar gestopt zijn met werken (tabel 8.4). De gemiddelde uittredeleeftijd voor de niet-werkende vijftigplussers is 56,4 jaar. De mannen die in 2003 niet meer werken, stopten gemiddeld op 57,2 jaar met hun laatste job, de vrouwen op 54,9 jaar.

8 Latulippe, 1996; Blöndal & Scarpetta, 1998.

9 Deze assumptie gaat wel voorbij aan het feit dat sommige werkenden – bijvoorbeeld vrouwen die na een aantal jaren kinderopvang (her)intreden - pas op latere leeftijd zijn toegetreden tot de arbeidsmarkt en eigenlijk geen volledige loopbaan achter de rug hebben.

Tabel 8.4

Gemiddelde uittredeleeftijd van niet-werkende ouderen, naar geslacht en leeftijd (gestopt met werken na 45 jaar) (Vlaams Gewest; 1994 en 2003)

	Totaal	Mannen	Vrouwen
Niet-werkenden van 50 jaar en ouder			
2003	56,4	57,2	54,9
Niet-werkenden van 65 tot 74 jaar			
1994	58,6	59,6	56,5
2003	57,3	58,0	55,9

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Omdat het hier over de stock van alle niet-werkende ouderen in 2003 gaat, kunnen we voor deze groep geen zuivere evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd berekenen. Immers, de personen die in 1994 niet meer werkten, en die intussen niet overleden zijn, zitten ook in 2003 in de stock van niet-werkenden waardoor de groep sterk verouderde. Door de analysegroep te beperken tot de personen tussen 65 en 74 jaar kunnen we daarentegen wel een evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd schetsen. Het komt er op neer dat we de uittredeleeftijd van de cohorte van 65-74-jarigen in 2003 vergelijken met dezelfde cohorte in 1994 (tabel 8.4). Tussen 1994 en 2003 is de gemiddelde uittredeleeftijd voor de 65-74-jarigen gedaald van 58,6 jaar tot 57,3 jaar. Dit wil dus zeggen dat de huidige generatie van 65- tot 74-jarigen gemiddeld ongeveer een jaar vroeger stopte met werken dan dezelfde generatie tien jaar eerder. Kortom, de gemiddelde uittredeleeftijd is vervroegd. Deze vervroeging van de uittrede stellen we bij beide seksen vast, maar manifesteerde zich sterker bij de mannen.

Anderzijds is het wel zo dat er steeds meer ouderen zijn die wel ooit *gewerkt* hebben. De groep niet-werkende vrouwen tussen 65 en 74 jaar die ooit gewerkt hebben, groeide tussen 1994 en 2003 zelfs aan met bijna 42%. Uit de gestegen werkzaamheidsgraad blijkt bovendien dat er steeds meer vrouwen zijn die ook na vijftig jaar doorwerken. Deze vaststelling lijkt in strijd met een daling van de gemiddelde uittredeleeftijd. De verklaring hiervoor moeten we zoeken in het feit dat de werkzaamheidsgraad vooral bij 50-54-jarige vrouwen gestegen is. Er zijn dus steeds meer vrouwen die tot na 50 jaar werken, maar tegelijk neemt het aandeel van hen dat stopt vóór 55 jaar toe, waardoor de gemiddelde uittredeleeftijd van deze groeiende groep vrouwen daalt.

4 *Uittredekanalen voor werknemers: communicerende vaten?*

In wat volgt spitsen we ons toe op de evolutie van de belangrijkste uittredekanalen voor werknemers, met name het rustpensioen voor werknemers, het stelsel van het voltijds conventioneel brugpensioen, de vrijstelling voor oudere werklozen en de invaliditeit voor werknemers (de arbeidsongeschiktheid langer dan een jaar, tengevolge van een ziekte of ongeval in de private sfeer). Samen gaat het in 2003 om zowat 305 000 Vlaamse 50- tot en met 64-jarigen of drie op tien van de totale bevolking op die leeftijd (tabel 8.5). Tussen 1996 en 2003 is het totale aandeel van de bevolking van 50 tot en met 64 jaar dat in een van deze uittredekanalen zit licht gedaald.

Tabel 8.5

Aantal personen van 50 tot en met 64 jaar in een uittredestelsel voor werknemers en aandeel in de totale bevolking van 50 tot en met 64 jaar naar geslacht (Vlaams Gewest; 1996 en 2003)

		1996 (n)	2003 (n)	1996 (%)	2003 (%)	96-03 (ppn)
Rustpensioen	Totaal	127 800	92 200	12,9	8,6	-4,3
	Mannen	45 100	40 600	9,2	7,6	-1,6
	Vrouwen	82 800	51 600	16,6	9,7	-6,9
Voltijds bruggepensioen	Totaal	88 600	72 300	8,9	6,8	-2,2
	Mannen	80 100	63 000	16,3	11,8	-4,5
	Vrouwen	8 600	9 300	1,7	1,7	0,0
Vrijgestelde werklozen	Totaal	61 200	84 200	6,2	7,9	+1,7
	Mannen	36 000	42 300	7,3	7,9	+0,6
	Vrouwen	25 200	41 900	5,1	7,9	+2,8
Invaliditeit	Totaal	46 100	56 400	4,7	5,3	+0,6
	Mannen	34 500	35 900	7,0	6,7	-,03
	Vrouwen	11 500	20 400	2,3	3,8	+1,5
Totaal	Totaal	323 700	305 000	32,7	28,6	-4,1
	Mannen	195 700	181 800	39,8	34,0	-5,8
	Vrouwen	128 100	123 200	25,7	23,2	-2,5
Totale bevolking	Totaal	990 700	1 066 500	100	100	

Bron: RVP, RVA, RIZIV, NIS Bevolkingsstatistieken (Bewerking Steunpunt WAV)

Het aantal en aandeel rustgepensioneerden van 50 tot en met 64 jaar is sinds 1996 beduidend gedaald, van 12,9% tot 8,6% in 2003 (tabel 8.5). De daling situeert zich voornamelijk bij de vrouwen, de mannen tekenen slechts een kleine daling op. De daling bij de vrouwen is een gevolg van de gestegen officiële pensioenleeftijd en loopbaanvereiste (zie voetnoot 3).

Het aantal voltijds bruggepensioneerden – voor de helft mannen van 60 tot en met 64 jaar – is sinds 1996 stevig op de terugtocht, hoewel we moeten opmerken dat er sinds 2002 opnieuw een stijging wordt genoteerd (van 70 900 in juni 2002 tot 73 600 in juni 2004). In 1996 was bijna 9% van de 50-64-jarigen op brugpensioen, in 2003 is dat net geen 7% (tabel 8.5). Zoals reeds gesteld is het brugpensioen een specifieke thematiek voor de mannelijke 55-plussers.

Tegelijkertijd met een daling van het brugpensioen zien we een sterke stijging van het aantal vrijgestelde werklozen, de oudere werklozen die een vrijstelling hebben verkregen om zich als werkzoekende in te schrijven. Vanaf 1995 zorgde een verlaging van de leeftijdsgrens van 55 jaar naar 50 jaar voor een sterke stijging (Tielens, 2002). Vanaf juli 2002 werd de leeftijdsgrens opnieuw stelselmatig opgetrokken tot 58 jaar in juli 2004 (of 50 jaar met minstens 38 anciënniteit). We zien dan ook een daling van het aantal vrijgestelden vanaf 2003. De vraag kan wel worden gesteld of de recentelijk verstrengde toegang tot dit stelsel ertoe zal leiden dat meer ouderen langer werken. We zien immers sinds de tweede helft van 2002 een stijging van het aantal officiële oudere niet-werkende werkzoekenden (nwwz). Het lijkt er dus op dat deze ouderen nu gewoon langer in een ‘ander’ werkloosheidsstelsel blijven zitten. Het valt af te wachten wat er met deze groep oudere nwwz gebeurt zodra de conjunctuur opnieuw aanzwengelt. Zullen zij in staat zijn en bereid zijn om opnieuw hun plaats te veroveren op de arbeidsmarkt?

Hfdst. 3

Ook invaliditeit kan worden beschouwd als een uitredkanaal. Het gaat hier om personen die langer dan een jaar arbeidsongeschikt zijn (ten gevolge van een ziekte of ongeval in de private sfeer) en waarvan we kunnen aannemen dat het merendeel niet meer naar de arbeidsmarkt zal terugkeren. Onderzoek geeft immers aan dat niet-beroepsactieve vijftigplussers nauwelijks terugstromen naar de arbeidsmarkt (Tielens, 2003). De laatste jaren is het aandeel invaliden bij de ouderen toegenomen van 4,7% in 1996 tot 5,3% in 2003 (tabel 8.5). De stijging doet zich uitsluitend voor bij de vrouwen. Door de gestegen pensioenleeftijd blijven vrouwen langer in de invaliditeit – met een lagere uitstroom uit dit stelsel tot gevolg – gezien de overstap van invaliditeit naar pensioen vaak pas gebeurt bij het bereiken van de pensioenleeftijd.¹⁰ Maar mogelijk is ook de instroom in de invaliditeit gestegen bij de vrouwen.

Van Dalen en Henkens wijzen in dit verband op het risico voor een mechanisme van ‘communicerende vaten’, wanneer gesleuteld wordt aan bepaalde uitredkanalen terwijl andere ongemoeid worden gelaten (Van Dalen & Henkens, 2003). Zo kan de verhoogde pensioenleeftijd voor vrouwen gezorgd hebben voor een verhoogde instroom van vrouwen in de invaliditeit

10 Periodes van invaliditeit zijn ‘gelijkgesteld’ met periodes van tewerkstelling bij de berekening van het pensioen. Vandaar dat het interessant kan zijn voor ouderen om zolang mogelijk in dit stelsel te blijven en pas bij het bereiken van de officiële pensioenleeftijd op pensioen te gaan.

– naast het feit dat ze hierdoor ook langer in de invaliditeit blijven – en ook in het stelsel van de vrijgestelde oudere werklozen. We zagen immers geen stijging van het aandeel werkenden bij de 60- tot en met 64-jarige vrouwen, dus moet de gestegen pensioenleeftijd geleid hebben tot een toename van de niet-beroepsactiviteit (zoals de vrijgestelde oudere werklozen). De daling van het brugpensioen zou bij mannen gezorgd kunnen hebben voor de (lichte) stijging van het aantal vrijgestelde werklozen, onder meer via het gebruik van de Canada Dry methode. De voorliggende cijfers bevatten dus een aantal aanwijzingen voor het bestaan van een dergelijk mechanisme, niet alleen tussen de besproken uittredekanalen, maar ook met andere niet-werkende statuten zoals de nwwz of het tijdskrediet. Ook andere studies geven aan dat het mechanisme van communicerende vaten ertoe leidt dat het netto-effect van genomen maatregelen uitblijft (Goyvaerts, 2004).

Even recapituleren

We stellen enerzijds een stijging van het aandeel werkenden vast bij de vijftigplussers, en anderzijds een daling van het aandeel personen in een van de uittredekanalen. Het is echter op basis van voorliggend cijfermateriaal niet mogelijk om de stijging van het aandeel werkenden toe te wijzen aan de daling van het aandeel uittredekanalen. Er zijn immers andere factoren die een rol spelen. In de eerste plaatst zagen we dat de stijging van de werkzaamheid voornamelijk gesitueerd is bij de 50-54-jarigen – vooral bij de vrouwen – hetgeen erop wijst dat er een cohorteneffect is. Dit effect houdt in dat van de nieuwe generatie vijftigplussers (de 43- tot en met 49-jarigen in 1996) een hoger aandeel aan het werk is waardoor de werkzaamheid van de 50- tot en met 64-jarigen stijgt. Daarnaast zijn er indicaties dat er tussen de verschillende uittredekanalen en niet-werkende statuten een mechanisme van communicerende vaten speelt, hetgeen ertoe kan leiden dat het effect van genomen maatregelen op de werkzaamheidsgraad wordt afgeroomd. Het is niet mogelijk op basis van deze cijfers om beide effecten af te zonderen.

5 *Een oud zeer vergt een integrale behandeling*

Uit het hier gepresenteerde cijfermateriaal blijkt dat het oud zeer van de lage werkzaamheid bij de Vlaamse ouderen vooral gesitueerd is bij de 55-plussers. De kloof met Europa is voor deze leeftijdsgroep de voorbije jaren nog groter geworden. Willen we onze welvaartstaat gezond houden, dan moet er een draagbaar evenwicht zijn tussen werkenden en niet-werkenden, en de marges voor een toename van het aandeel werkenden liggen vooral bij de 55-plussers. Het is pas

de laatste twee tot drie jaar dat er expliciet en veelvuldig wordt gesteld dat we langer zullen moeten werken, in termen van de loopbaan. Meer en meer lijkt iedereen daarvan overtuigd. De stelsels van vervroegde uittrede worden steeds minder toegankelijk, de pensioenleeftijd voor vrouwen wordt stelselmatig verhoogd tot 65 jaar in 2009, er is een Ervaringsfonds opgericht en de intenties zijn er om een meer structureel (einde)loopbaanbeleid te voeren, daarvan getuige het najaarsoverleg over de eindeloopbaanregelingen. Heel wat voorstellen zullen daar de revue passeren zoals het afschaffen of ontmoedigen van het brugpensioen, het inperken van Canada Dry-regelingen, verplicht outplacement, permanente vorming en loopbaanbegeleiding, deeltijdse eindeloopbanen en het flexibeler gebruik van tijdelijke werkloosheid om ontslagen te vermijden. Allemaal maatregelen die ertoe zouden moeten leiden dat het aandeel werkenden in de oudere bevolking toeneemt. Het zal daarbij van belang zijn om de eindeloopbaanproblematiek integraal te benaderen zodat de kans op communicerende vaten tussen de verschillende uittredekanalen wordt geminimaliseerd en het effect op de werkzaamheid wordt gemaximaliseerd.

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Cijferbijlage.

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Methodologie.